

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Turbucz Dávid:

**A HORTHY-KULTUSZ
1919–1944**

Témavezető:

Prof. Dr. Romsics Ignác egyetemi tanár, az MTA r. tagja

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA

Történelemtudományi Doktori Iskola

Eger, 2014

1. A kutatás előzményei

Horthy Miklós és a nevét viselő korszak sok szempontból volt már a történeti kutatások tárgya. Kivételt ez alól az 1919 és 1944 között mindig jelen lévő Horthy-kultusz jelent, amely a megnevezett időszakban hangsúlyait, főbb üzeneteit, jellegét és tartalmát, illetőleg a közéletben betöltött szerepét tekintve sem volt mindig azonos. A Horthy-kultusszal az elmúlt évtizedekben foglalkoztak már cikkek, tanulmányok, egyes vonatkozásairól monografikus feldolgozásokban is olvashatunk, de átfogó és részletes vizsgálat alá eddig még nem került.

Elsőként Szabó Miklós foglalkozott e témával egyik tanulmányában, amelyben a korszak politikai évfordulóit, közöttük a kormányzó „országglásának” huszadik évfordulóját vizsgálta.¹ A rendszerváltozást követően Dömötörfi Tibor a *Históriában* közölt négy oldalas cikkében képekkel illusztrálva, időrendben, röviden áttekintette a kultusz történetének mérföldköveit, sorra vette a Horthy-imázs terjesztésének eszközeit.² A Nemzeti Hadsereg közvéleményt befolyásoló, Horthy Miklós kormányzóvá választását elősegítő tevékenységét – levéltári források alapján – Vargyai Gyula tekintette át *A katonai igazgatás és a kormányzói jogkör* című könyvében.³ Dombrády Lóránd *A legfelsőbb hadúr és hadserege* című könyvében foglalkozott a Horthy-kultusz

¹ Szabó Miklós: Politikai évfordulók a Horthy-rendszerben. In: *Világosság*, 1978/8–9. sz. (19.) 507–516.

² Dömötörfi Tibor: A Horthy-kultusz elemei. In: *História*, 1990/5–6. sz. (XII.) 23–26.

³ Vargyai Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919–1921)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971. 264–277.

néhány vonatkozásával, így kitért arra is, hogy a kultusz mennyiben hatott a kormányzó önértékelésére.⁴ Thomas Sakmyster az *Admirális fehér lovon* című Horthy Miklós életrajzában érzékeltette, hogy a kultusz a korszak szimbolikus politikájában központi szerepet játszott, de Sakmyster – lényegét tekintve – nem egészítette ki az addig publikáltakat.⁵ Olasz Lajos *A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944)* című monográfiájában a politikatörténet meghatározó tényezőjeként mutatta be a kormányzó és a Horthy-család körül egyre intenzívebbé váló kultuszt.⁶ Romsics Ignác egy 2007-es finnországi előadásához írt tanulmányában az 1919–2007 közötti Horthy-képek áttekintésével járult hozzá e historiográfiai hiányosság pótlásához.⁷ Legutóbb Olasz Lajos foglalkozott a Horthy-kultusszal: az *Újragondolt negyedszázad* című tanulmánykötetben megjelent írásában az 1938 és 1944 közötti időszakot vizsgálta.⁸ Az említett történészek kutatásai alapvetően egymásra épültek és egyre több – addig nem vagy csak részben használt – forrás bevonásával mutatták be a Horthy-kultusz jelenségét, anélkül, hogy részletesen elemezték volna azt.

⁴ Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Zrínyi, Budapest, 1990.

⁵ Thomas Sakmyster: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Helikon, Budapest, 2001.

⁶ Olasz Lajos: *A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944)*. Akadémiai, Budapest, 2007.

⁷ Romsics Ignác: Horthy-képeink. In: *Mozgó Világ*, 2007/10. sz. (XXXIII.) 3–32.

⁸ Olasz Lajos: A kormányzó-kultusz alakulása a második világháború időszakában (1938–1944). In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 354–369.

A Horthy-kultuszra vonatkozó ismereteink kutatásom megkezdése előtt így hiányosak voltak. Az elmúlt években megjelentek még a Horthy-korszakkal foglalkozó olyan publikációk, amelyek a Horthy-kultusz jelenségét is érintették: Albert B. Gábor, Jan Bröker, Kerepeszki Róbert, Kunt Gergely, Sipos Balázs, Vörös Boldizsár és Zeidler Miklós munkái emelhetők ki. A helytörténeti kutatások vonatkozásában Pál Csaba, Forgó Géza és Csíki Tamás említhető.

A 2007 tavasza óta folytatott kutatásom során – a korábbi szakirodalmi előzményekre támaszkodva, azokat pontosítva, kiegészítve – törekedtem Horthy Miklós vezérkultuszának rekonstruálására. A témában megjelent tanulmányaimról, cikkeimről a publikációs jegyzékem ad bővebb felvilágosítást.

2. Célkitűzések

Kutatásom során a politikai antropológia, a diszkurzív politikatudomány, a médiatörténet-írás és a történeti, politikai kultuszok kutatásának fokozatosan bővülő szakirodalmára, illetőleg a történettudomány eddigi kutatási eredményeire támaszkodva az alábbi célok megvalósítására törekedtem:

1. Elsősorban az 1919 és 1944 között létező, hivatalosnak tekinthető (pozitív) Horthy-kép tartalmának elemzésére törekedtem. E kép rétegeinek, elemeinek azonosítása mellett fontos volt annak értékelése is, hogy azok milyen funkciót tölthettek be a szelektíven konstruált vezérképben.

2. Nem volt megkerülhető a vezérképet közvetítő eszközök azonosítása, a kultusz építésében és ápolásában játszott szerepük bemutatása.

3. Horthy Miklós kultusza szakaszainak elkülönítése és a funkcióinak áttekintése is az elemzés egyik aspektusát jelentette.

4. Miután a kormányzói család tagjai is szerepet kaptak a Horthy-kultuszban, így szükséges volt megvizsgálni, hogy az imázsuk hogyan egészítette ki a nemzet vezérének idealizált képét.

5. A Horthy-kultusz, mint minden vezérkultusz, nem magától jött létre és nem is magától létezett, így fontos rámutatni arra, hogy kik voltak a kultusz építői. Erre viszont nem minden esetben lehet választ adni, mert az esetek többségében nem ismert, hogy kik írták a Horthy Miklóst dicsőítő cikkeket. Ezzel ellentétben tudjuk, hogy kik mondták el a magasztaló beszédeket, köszöntéseket, kik festették meg a kormányzó portréit, kik fényképezték őt, azonban azt már szintén igen nehéz rekonstruálni, hogy az illető pontosan miért tette ezt. Ugyanis egyáltalán nem törvényszerű, hogy a kultusz építésében részt vevők magánvéleménye megegyezett azzal, amit leírtak vagy elmondtak.

6. Reprezentatív források, elsősorban közvélemény-kutatási adatok és népszerűségi mutatók hiányában egzakt válasz arra a kérdésre nem adható, hogy a korabeli magyar társadalom mennyire azonosult a Horthy-kultusszal. A közvélemény-kutatások előtti korban – ráadásul egy nem demokratikus rendszer esetében – a közvélemény ugyanis nem rekonstruálható. Olyan forrásokat sem találtam (főként hangulatjelentéseket), amelyek az államfő vonatkozásában a közhangulat megismerését segítenék

elő, mert a jelentések ezzel érdemben nem foglalkoztak. A kormányzósértési perek anyaga sem jelent reprezentatív mintát. Emiatt a korabeli közhangulat sem vizsgálható. Naplók és levelek elemzésére támaszkodva lehet arról írni, hogy a rendelkezésre álló források alapján megismerhető személyek hogyan viszonyultak a kultuszhoz, miként épült be ez a jelenség az életükbe és világképükbe. A befogadásra azonban különböző módokon és mértékben kerülhetett sor. Ha vannak is hasonlóságok az emberi gondolkodásban, alapvetően mégis mindenki másként tekint az őt körülvevő valóságra. Kutatásom során ugyan elemeztem naplókat, de miután ezekből a kultuszépítés hatására, sikerességére vonatkozó érdemi következtetés nem vonható le, illetve csak egy jelentős minta esetén lenne erre esetlegesen lehetőség, így nem térek ki az ismertetésükre. Emiatt a disszertációmban a kultikus üzeneteket kibocsátó, közvetítő médiumok, kultuszépítési eszközök szerepével, a vezérkép tartalmával, egyes elemeinek előfordulási arányaival és a kultuszépítők tevékenységével foglalkozom. Ez azért is indokolt, mert a társadalom jelentős részének Horthy-képét az egyházak, az oktatás és a hadsereg mellett a korabeli tömegkommunikáció befolyásolta. Elemzésem így nem a befogadók, az egyén, hanem a kultuszt működtetők – tehát a közbeszédet befolyásolók – és az ezt kiszolgáló csatornák felől közelít e jelenséghez.

7. Kutatásom során azonban azt vizsgáltam, hogy milyen hatást gyakorolt Horthy Miklós személyiségére és önértékelésére a vezérkultusza. Ez elsősorban a revízióhoz való viszonya és a német megszállás alatt játszott szerepe kapcsán elemezhető.

8. Ugyan nem kerültem meg azt a kérdést, hogy milyen lehetőségei voltak a korszakban az ellendiskurzusoknak, azonban nem tartozik e munka főbb célkitűzései közé, hogy a hivatalos Horthy-képtől eltérő narratívákról részletesen írjak. Elsősorban azért, mert hatásuk, miután nézeteik nem jutottak széles nyilvánossághoz – különösen a baloldali emigránsok esetében –, igen korlátozottnak tekinthető.

9. A korabeli európai vezérkultuszokkal részletesen ugyan nem hasonlítom össze Horthy Miklós vezérkultuszát, azonban nem is kerülöm meg ezt a kérdést. Így kitekintésképpen az elméleti fejezetben jelzem, hogy milyen szempontokra támaszkodva lehetne ezt a munkát elvégezni, milyen tényezőkkel lehet a kortárs kultuszok közötti hasonlóságokat és eltéréseket magyarázni. A főszövegben többször is jelzem a vezérkép bizonyos elemeinek más vezérkultuszokban is kimutatható előfordulását. Az összegzésben pedig Adolf Hitler és Horthy Miklós vezérkultuszát hasonlítom össze néhány lényeges szempontból. Így relativizálható elsősorban a Horthy-kultusz. A két világháború közötti vezérkultuszok közül a Hitler-kultusz tekinthető megítélésem szerint a legszélsőségesebbnek. A részletes összehasonlítás későbbi kutatások feladata lehet.

3. Vizsgálati módszerek, források

A 2007 tavasza óta folytatott kutatásom során főként azon forrásokat használtam, amelyek a nyilvánosság számára elérhető kultuszépítési technikaként alkalmazásra kerültek a vizsgált korszakban.

Közülük kiemelendő a sajtó, amely a közvélemény és közbeszéd befolyásolásának elsősorú eszköze volt az idővel megjelenő, majd lassan elterjedő új médiumok, a rádió, illetve a néma- és hangosfilmek mellett. A lapok méltató cikkeket, fényképeket közöltek és tájékoztatták olvasóikat a kultuszépítés alkalmairól, a kultuszépítési technikákról stb. A sajtón keresztül összetett tartalom volt közvetíthető, így a napilapokból megismerhető a vezérkép, az ünneplés módja stb., a kultuszépítés különféle vonatkozásai. A rádió és a filmhíradó esetében ez kevésbé mondható el. A rádió műsorai és főleg a filmhíradórészletek ugyanis kevesebb információt közvetítettek az egyes évfordulókról, ráadásul – és ez a legfőbb különbség – a második világháborúig erre nem került sor évente és utána sem volt következetes. Ebből következően a korabeli sajtó több célra is használható, míg az életrajzok, filmek, dalok, tankönyvek, képeslapok és plakátok nem. A sajtó így sokoldalú forrás. Ezen keresztül ráadásul a vezérkultusz intenzitásának változása is elemezhető. A források gerincét tehát így a korabeli sajtóanyag adja: főként 18 országos napilapra támaszkodtam, amelyeket igyekeztem a politikai orientációjuk szerint reprezentatív módon kiválasztani. A sajtó mellett azonban minden olyan forrás elemzésére törekedtem, amely a kultuszépítés szempontjából relevánsnak tekinthető. A vizuális reprezentáció szempontjából a plakátok, festmények, fényképek, képeslapok, bélyegek, emléklapok töltenek be fontos szerepet a mozgókép mellett, ráadásul a reprodukcióik a sajtóban és egyes kiadványokban is megjelenhettek. Emléktárgyak, naptárak, emlékkönyvek és életrajzok is fontos szerepet játszottak a kultuszápolásában, ahogyan a közoktatás is. A tankötelezettség

miatt ugyanis egy igen fogékony korosztály világképét lehetett befolyásolni, ráadásul a számonkérés különféle formái miatt meg is kellett tanulni a kultikus értékeléseket, míg a kultuszépítés más eszközei esetén ilyen típusú kötelezettség nem állt fent. A történelemtankönyvek és az iskolai ünnepek szerepének elemzése nem maradhatott ki a munkámból. A közoktatás mellett még az egyházak tudatformáló szerepe volt jelentős: a prédikációkat emiatt is hangsúlyosan elemzem.

A kultuszépítés hátterét, politikai szempontból lényeges mechanizmusait világítják meg a levéltári források, például: a Honvéd Vezérkar Főnökének iratai (HL VKF), a Honvédelmi Minisztérium iratai (HL HM), a Miniszterelnökség iratai (MNL OL K 26), a Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (MNL OL K 27), egyes kormányfők iratai (MNL OL K 37, 38, 39, 468), a Belügyminisztérium iratai (MNL OL K 148, 149), a Magyar Távirati Iroda „könyomatosai” (MNL OL K 428), a kormányzó kabinetirodájának iratai (MNL OL K 589), a Sajtó Levéltár (MNL OL K 609), a Magyar Rádió és Telefontelefon Rt. műsoranyaga (MNL OL K 615) és a Magyar Filmiroda Rt. iratai (MNL OL K 675).

A szöveges források – elsősorban cikkek – feldolgozására tartalomelemzés keretében került sor. Ez lehetővé tette, hogy az évfordulók során a napilapokban megjelent cikkek által közvetített vezérkép elemeinek előfordulási arányairól táblázatok, grafikonok készüljenek, ami módszertani újítást is jelent, így statisztikai elemzésre, összehasonlításra, a kultusz történetében kimutatható tendenciák empirikus igazolására is lehetőségem volt.

4. Új tudományos eredmények

Doktori disszertációm elsődleges célja a historiográfiai hiányosságok pótlása. Emiatt részletes és teljességre törekvő áttekintést kívánok adni Horthy 1919 és 1944 közötti vezérkultuszáról. Munkám, azon túl, hogy segíti a vezérkultuszok jelenségének alaposabb megismerését, bővíti ismereteinket az ún. Horthy-korszak politikai életével, politikai kultúrájával, szimbolikus politikájával, a média és propaganda működésével kapcsolatban. Miután Horthy vezérkultuszát nemzetközi összefüggések közé is elhelyeztem, így, bár meglehetősen rövid terjedelemben, de a komparatív szemlélet sem marad el.

A Horthy-kultusz rekonstruálása eredményeként arra kaphatunk választ, hogyan tekintettek magukra a társadalom azon csoportjai vagy tagjai, amelyek vagy akik azonosultak ezzel, hogyan élték át a körülöttük zajló folyamatokat. Ez a kultusz, mint minden vezérkultusz, így korkép, definiálhatjuk úgy is, mint a politikai közösség vágyainak és félelmeinek egyik lehetséges kifejezési formája. Horthy kultusza ugyanis az első világháborús összeomlásra adott reakcióként értékelhető. A Horthy személye köré felépített egyoldalú és túlzó vezérkép szerint kizárólag ő volt hivatott az elszenvedett nemzeti sérelmek orvoslására, az elveszített nemzeti nagyság helyreállítására, azaz arra, hogy elvezesse a magyarságot a „szebb jövő” állapotába, a területi revízióig. Ez volt az oka, hogy Horthy vezérkultusza összeolvadt az irredenta kultusszal. A hivatalosnak tekinthető – büntetőjogi védelem alatt álló – Horthy-kép több rétegből és elemből épült fel. Eszerint ő volt a magyar nemzet hajójának kormányosa, aki a parancsnoki hídon erős kézzel fogja a

kormánykereket, dacolva mindazokkal a tényezőkkel, e metafora szerint azokkal a természeti erőkkel (sziklák, örvények, viharok), amelyek gátolják, akadályozzák a nagy nemzeti célok megvalósítását. E kép szerint ő volt a „nemzet atyja”, a magyarság „megtestesítője”, tehát a vezér és a vezetettek között szétszakíthatatlan kötelékek léteztek. Így a nemzet „egésze” követi őt, mindenki engedelmeskedik a pártok felett álló, kizárólag a nemzet érdekeit követő, „bölc” és „erős” kezű kormányzó parancsainak. A nemzet jelene és jövője elképzelhetetlen nélküle – sugallták a méltatások. E kép szerint a fővezér 1919-es budapesti bevonulása egy új korszak kezdetét jelentette, ami lehetővé tette a megfogalmazott nemzeti vágyak megvalósítását. Horthy történelmi szerepét a „magyarok Istene” akarataként állították be a kultuszának építői.

A személye köré felépített kultusz természetesen a politikai berendezkedés számára is fontos volt, sőt, idővel fontos legitimációs tényezővé vált. Egyrészt azért, mert a hivatalos Horthy-kép egyértelműen pozitív jövőképet, biztonságérzetet és reményt sugallt. Másrészt azért, mert a kultusznak fontos szerepet szánt a hatalom a társadalom integrálásában. És miután a kormányzó szimbolizálta a politikai rendszert, ahogyan a nemzetet is, így a vezér ünneplése a különféle évfordulókon végeredményben a politikai rendszerrel és a nemzettel való azonosulást jelentette. A kormányzó, a nemzet vezére alkalmasságának bizonyítása érdekében a propaganda alaposan eltúlozta Horthy Miklós tulajdonságait, képességeit és tetteit, megteremtve ezzel egy szelektíven konstruált, végletesen leegyszerűsített Horthy-képet. A személyébe vetett hitet folyamatosan igazolni kellett. Igazolni kellett, hogy miért

méltó a követésre. Emiatt a korszak összes eredményét, sikerét a kormányzó „kiváló” vezetésének tulajdonította a propaganda. Horthy nélkülözhetetlenségét sugallták. A neki tulajdonított történelmi tettek között megtaláljuk a „nemzetmentést”, ami szerint 1919-ben ő vetett véget az összeomláshoz elvezető „destruktív” folyamatnak. A bethleni konszolidáció végrehajtása után „országépítő” kormányzóként magasztalták, neki tulajdonítva a miniszterelnök eredményeit, majd végül a revíziós sikerek időszakában „országgyarapító” kormányzóként jelent meg a nyilvánosság előtt. Ez lehetővé tette a kormányzót méltatók számára, hogy azt állítsák: Horthy képes volt megvalósítani azokat a vágyakat, amelyeket a magyarság 1919-ben a személyéhez kötött.

Kultuszának története két fő szakaszra osztható. A korszak első éveiben, kb. 1925-ig, Horthy vezérkultuszát alapvetően, de nem kizárólagosan a radikális jobboldal, a fajvédők építették és ápolták. Emiatt az imént összefoglalt vezérkép a jobboldali radikálisok politikai programjához, jövőképehez, politikai víziójához illeszkedett a fajvédő sajtóban, az általuk megálmodott „új” – militarizált, erős kézzel vezetett, egységes társadalommal rendelkező – Magyarország legitimitációját szolgálta. A Horthy-kultusz kutatásának tehát eszmetörténeti vonatkozásai is vannak, miután a fajvédelem politikai programjának fontos eleme volt a vezérelv. A nem radikális jobboldali sajtó Horthy-képe általánosabb üzeneteket tartalmazott, amelyek az 1920-as években megerősödtek. A bethleni konszolidáció alatt, mint ezt a történeti kutatások már kimutatták, megváltozott a kormányzó szerepfelfogása, illetőleg eltávolodott az őt vezérré tevő radikális jobboldaltól. Ez a folyamat kihatott a kultuszra is, ugyanis az 1920-as évek

közepéig eltűntek annak „autokrata” vonásai, és kiestek a vezérképből a jobboldali radikális politikai programmal összefüggő üzenetek. Az alapvető üzenet azonban nem változott: a „szebb jövő” csakis az ő vezetésével érhető el. Az 1918 előtti világot megidéző uralkodói reprezentációra épülő kultuszt az 1920-as évek közepétől a Horthyhoz kötődő évfordulókon (így a születés- és névnapokon, a kormányzóválasztás és a budapesti bevonulás évfordulói) évről-évre visszatérő keretek között az egyházak, a rendszerhez hű társadalmi szervezetek és a korabeli tömegkommunikációs eszközök segítségével ápolta az egész állami apparátus, amely így még szélesebb rétegekhez jutott el. A kormányzó vidéki és külföldi útjai, közszereplései stb. is a kultuszépítés fontos alkalmai közé tartoztak. Horthy Miklós a konszolidált politikai rendszer szimbóluma, az alkotmányosság és a stabilitás „legfőbb őre”, míg kultusza a fennálló rend legitimitációjának egyik meghatározó forrása lett. Horthy Miklós kultusza az 1920-as évek közepén állami szintre emelkedett, ezzel kezdetét vette történetének második, közel húsz éves szakasza. A kormányzó magasztalásában részt vett a kétkamarás országgyűlés, a kormányzat, a politikai, az egyházi és katonai elit, a törvényhatóságok, önkormányzatok, illetőleg a tudományos és kulturális élet néhány reprezentánsa is. Megállapítható, hogy a kultusza a mindennapi élet részévé vált, a szimbolikus szerepe fokozatosan nőtt a korszakban: 1938 után el is érte csúcspontját. Egyrészt a revíziós sikerek eredményeként, és amiatt is, hogy a kormányzat a rendszer stabilizálására használta fel a megerősített Horthy-kultuszt. A Horthy-kultusz a német megszállás után sem szűnt meg, miután a megszállók és a hazai kiszolgálók a háborús propaganda

céljaira használták fel, azt állítva, hogy minden, ami március 19-e után történt, egyezik a hivatalban maradt kormányzó akaratával.

A Horthy-kultusz történetének bemutatása során foglalkozom a Horthy-kép – táblázatokra és grafikonokra is támaszkodó – elemzésével. Emellett bemutatom és elemzem a további kultuszépítési technikák szerepét is. A tartalomelemzés főként a napilapokban megjelent cikkek esetén érvényesíthető: így a cikkek száma, a vezérkép előfordulási arányai és az illusztrációként használt fényképek alapján térek ki a lapok szerepére. A rádió és a filmhíradók, propagandafilmek (*Észak felé, Kelet felé*) esetében – a korlátozottabb szerepük miatt – az elemzésre kevesebb lehetőség kínálkozott. Megvizsgáltam, hogy milyen rádióműsorok járultak hozzá a kultuszépítéshez,⁹ és elemeztem azt is, hogy milyen főbb jellemzői voltak a filmhíradóknak (narráció, zenei aláfestés, közvetített üzenetek stb.). Disszertációm e vonatkozásai a korabeli média működésével kapcsolatos tudásunkat is bővítik. Kutatási eredményeim megvilágítják a kor korlátozott, tekintélyelvű nyilvánosságának néhány jellemzőjét. A napilapok között aktivitásukat tekintve ugyanis voltak különbségek: nem mindegyik tudósított rendszeresen az évfordulós ünnepegekről, és a kormányzó méltatásának módjában is kimutathatók eltérések. Azonban, ha nem is azonos mértékben, de mindegyik napilap, ha megjelentek benne cikkek, szinte azonos képet közvetített Horthy Miklósról.¹⁰ Mindez egyszerre jelzi a pluralizmus létét és

⁹ A rádió archívumában azonban nem tudtam kutatni, miután nem maradtak fenn források a rádióműsorokkal kapcsolatban.

¹⁰ A kormányzati ellenőrzés alatt álló rádió és filmhíradó esetében ilyen különbségek értelemszerűen nem mutathatók ki.

korlátozottságát. A pluralizmus létét jelzi, hogy a kultusz építésében nem volt kötelező részt venni (ez nemcsak a napilapokra vonatkozik). Az államfő személyéről szóló diskurzus viszont nem léphetett túl bizonyos határokat, ami a pluralizmus korlátozottságát mutatja. A vizuális reprezentáció elemzésekor kitérek a Horthy-ábrázolások különféle típusaira (uralkodói és katonai beállítások), elemezve az üzeneteiket, azt, hogy miként egészítették ki, támasztották alá a cikkek és beszédek Horthy-képét. A kor ismert, jelentős művészei közül többen is, így László Fülöp, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Aba-Novák Vilmos, a kultusz szolgálatába állították tehetségüket. Kitérek a fontosabbnak ítélt versek és dalok bemutatására is, ami tovább tágítja a Horthy-kultusz kulturális vonatkozásait. A tankönyvek Horthy-képének részletes feltárása az oktatás szerepének bemutatását eredményezte, kiemelve ennek sajátosságait. Ezzel kapcsolatban az mondható el, hogy a tankönyvek, oktatási anyagok főként az első világháború és az ellenforradalom kapcsán méltatták a kormányzót. Foglalkoztak ugyan az 1920 utáni időszakkal, azonban az államfő szerepére csak ritkán tértek ki. E hiányosságokat az olvasókönyvek és az iskolai ünnepeken elhangzottak pótolták. A vezérkép és a közvetítő csatornák bemutatása során a kultuszépítők szerepére és motivációjára is kitérek, utóbbira ott, ahol lehetséges. Ennek során világossá vált, hogy ugyan nem volt olyan propagandaszerv, amely a fővezér, a kormányzó kultuszát központilag irányította, ellenőrizte és szervezte volna, de ez mégis visszavezethető a miniszterelnökig, miniszterekig, akik a honvédséggel, az egyházakkal, az oktatási intézményekkel és a rendszerhez hű társadalmi egyesületekkel együttműködve építették ezt. A Horthy-kultuszt elsősorban a politikai, egyházi és

katonai elit ápolta, különösen azok, akik a kormányzó környezetéhez tartoztak, de azok is, akik pozíciójuknál fogva nem tudtak távol maradni a kultuszépítéstől.

A kormányzó kultusza nem volt kizárólagos, tehát személyének méltatásában nem kellett kötelező jelleggel mindenkinek részt vennie, de a hivatalos (pozitív) Horthy-kép ellensúlyozására még így is csak erősen korlátozott lehetőségekkel rendelkezett a baloldali emigráció, a hazai baloldali ellenzék és a legitimisták, illetőleg a második világháború időszakában a szélsőjobboldal is. A legitimisták IV. Károly visszatérési kísérletei kapcsán alkották meg a maguk Horthy-képét („felségáruló”), míg a korszak utolsó éveiben a szélsőjobboldal a kormányzói családon keresztül, közvetetten támadta a kormányzót, erélytelen, „zsidó” befolyás alatt álló vezérként bemutatva őt.

A szakirodalom már foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a vezérkultusza hatása alól Horthy nem tudta magát kivonni, azonban a részletes kutatás eredményeként ezen a téren pontosabb megállapítások, kiegészítések tehetők. Például az, hogy a revízió vonatkozásában a kormányzó azért sem tudott önmérsékletet tanúsítani, mert a kultusz fő üzenete szerint ő volt hivatott az elveszített területek visszaszerzésére. Az 1944-es megszállás után Horthy azért sem mondott le, mert nem tudta magát függetleníteni a 24 éven keresztül zajló magasztalásoktól. Úgy gondolta, hogy kötelessége a helyén maradni, mert csak ő képes a nemzet sorsán javítani, úgy vélte, hogy a honvédség fenntartások nélkül fogja őt követni.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a Horthy-kultusz kutatásának eredményei több szempontból is bővítik a korszakkal kapcsolatos ismereteinket. Főleg a szimbolikus politika terén: egy modern politikai mítosz születését mutatja be a disszertációm. Miután a kormányzó kultusza a politikai élet, a közélet és a mindennapok világában is jelen volt, így rekonstruálása több szempontból is árnyalja a jelenlegi Horthy Miklós és Horthy-korszak képünket. A Horthy-kultusz jelensége, működési mechanizmusa bemutatásának önmagán is túlmutató érvénye van, miután lehetőséget ad a nemzetközi összehasonlításra, amire csak korlátozottan került sor, ahogyan a nemzetépítés, a nemzeti identitás, a reális nemzeti önismeret és a politikai rendszerek jellegének, ezen belül különösen is a politikai vezetők szerepének további kutatásához is. A Horthy-korszak jobb megértésén – a mindenekelőtt hely- és társadalomtörténeti részkutatásokon – kívül, tehát további, tágabb kontextussal rendelkező kutatási lehetőségeket kínál ez a téma.

5. Publikációs jegyzék¹¹

Tanulmányok

1. A Horthy-kultusz. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Osiris, Budapest, 2009. 138–166.

Független idézettség (23):

- Vörös Boldizsár: Különböző politikai hatalmak- ugyanabban a fővárosban. Szimbolikus térfoglalási akciók Budapesten 1918–1919-ben. In: Csúri Károly, Orosz Magdolna, Szendi Zoltán (szerk.): *Tömegek és ünnepek. A nyilvánosság ritusai a közép-európai modernségben*. Gondolat, Budapest, 2009. 15–31. (1 hivatkozás: 25. o. J:18.)
- Csíki Tamás: A kormányzó Gödöllőn – Kultusz és mindennapok. In: *Kommentár*, 2010/1. sz. 53–64. (2 hivatkozás: 53. o. J:3.; 54. o. J:6.)
- Püski Levente: Horthy és a politikai elit. In: *Debreceni Disputa*, 2010/4. sz. (április) (VIII.) 4–8. (1 hivatkozás: 8. o.)
- Olasz Lajos: A kormányzó-kultusz alakulása a második világháború időszakában (1938–1944). In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 359–369. (2 hivatkozás: 354. o. J:1.; 369. o. J:22.)
- Kerepeszki Róbert: Az egyetemi bajtársi egyesületek sajtója a Horthy-korszakban. In: *Könyvszemle*, 2009/4. sz. (125.) 456–474. (1 hivatkozás: J:45.)
- Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. Doktori (Ph.D) értekezés. Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2009. (1 hivatkozás: 128. o. J:356.)
- Kerepeszki Róbert: Overseas Travel as a Shaping Force of World View: the Case of Miklós Horthy. In: Harris, Mary N. with Agnarsdóttir, Anna & Lévai, Csaba (eds.): *Global Encounters European Identities. Europe and the Wider*

¹¹ A tézisfüzetben csak a disszertáció témájával összefüggő publikációk szerepelnek. A teljes publikációs listám elérhető a www.turbuczdavid.hu-n és az MTMT-ben.

- World V.* Pisa University Press – Cliores.net, Pisa, 259–270. (1 hivatkozás: 268. o. J:7.)
- Bödök Gergely: A magyarországi fehérterror (Az atrocitások eltérő olvasatai 1919–1920-ban). In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra.* ELTE TDI, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 97–111. (1 hivatkozás: 98. o. J:1.)
 - Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat.* Argumentum, Budapest, 2011. (1 hivatkozás: 117. o. J:27.)
 - Bödök Gergely: Vörös és fehér. Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921. In: *Kommentár*, 2011/3. sz. (1 hivatkozás: 25. o. J:33.)
 - Bröker, Jan: *Horthy is a nobody: trials of lese-regent in Hungary 1920–1944.* CEU, Budapest, 2011. (1 hivatkozás: 4. o. J:11.)
 - Kerepeszki Róbert: A budaörsi csata emlékezete és a királykérdés a két világháború közötti egyetemi ifjúsági mozgalmak politikai gondolkodásában. In: *Múltunk*, 2011/3. sz. (LVI.) 36–63. (1 hivatkozás: 54. o. J:57.)
 - Sipos Balázs: A Horthy-korszak politikai rendszere (1919–1944). In: Vida István (főszerk.): *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010). I. köt. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok.* Gondolat – MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 2011. 137–148. (1 hivatkozás: 140. o. J:10.)
 - Kerepeszki Róbert: „Éljen I. Miklós, Magyarország királya!” – Egy politikai gyűlés háttere és körülményei. In: Kovács Zoltán és Püski Levente (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára.* Debrecen, 2010. 135–152. (1 hivatkozás: 152. o. J:60.)
 - Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúsági és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban.* Attraktor, Máriabesnyő, 2012. (1 hivatkozás: 314. o. J:647.)
 - Ujváry Gábor: A budai királyi palota és a nagypolitika a két világháború között. In: Uő: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”.* Ráció, Budapest, 2010. 494–518. (1 hivatkozás: 500. o. J:15.)

- Murányi István–Sipos Flórián: Nemzeti radikálisok Horthy-képe. In: *Mozgó Világ*, 2012/8–9. sz. (38.) 137–152. (2 hivatkozás: 148. és 152. o.)
- Püski, Levente: Die Beziehung zwischen Parlament und Staatsoberhaupt im Ungarn der zwischenkriegszeit. In: Wilhelm Brauner-István Szabó (eds.): *Das Staatsoberhaupt in der Zwischenkriegszeit*. Pázmány Press, Budapest, 2011. 131–145. (2 hivatkozás: 140. o. J:35.; 144. o. J:55.)
- Püski Levente: Magyarország politikai berendezkedése a két világháború között. In: *Korunk*, 2012/11. sz. (XXIII.) 13–25. (1 hivatkozás: 25. o. J:13.)
- Vonyó József: Másolta-e Gömbös Mussolinit és/vagy Hitlert? In: *Uő: Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944. Tanulmányok, dokumentumok*. Kronosz, [Pécs], 2012. 148–199. (1 hivatkozás: 189. o. J:125.)
- Kerepeszki Róbert: *A vitézi rend 1920–1945*. Attraktor, Máriabesnyő, 2013. (A Horthy-korszak revideált története) (1 hivatkozás: 54. o. J:8.)
- Szécsényi András: Apponyi Albert kultusza a két világháború között. In: *Valóság*, 2013/9. sz. (LVI.) 40–54. (1 hivatkozás: 53. o. J:3.)
- Bencsik Péter: Az autoriter kormányzó és a demokratikus filozófus-elnök. Horthy Miklós és Tomáš Garrigue Masaryk államfői szerepéről. In: Kovács Attila – Romsics Ignác (szerk.): *Sipos '65. Tanulmányok Sipos József 65. születésnapjára*. JATE Press, Szeged, 2013. 7–29. (1 hivatkozás: 9. o. J:11.)

2. A Horthy-kultusz kezdetei. In: *Múltunk*. 2009/4. sz. (LIV.) 156–199.

Független idézettség (7):

- Barta Róbert: Horthy és a Horthy-kép a magyar köztudatban és a történetírásban. In: *Debreceni Disputa*, 2010/4. sz. (április) (VIII.) 48–53. (1 hivatkozás: 53. o.)
- Bödök Gergely: A magyarországi fehérterror (Az atrocitások eltérő olvasatai 1919–1920-ban) In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra*. ELTE TDI, Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Program, Budapest, 2011. 97–111. (1 hivatkozás: 98. o. J:1.)
- Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténelmi vázlat*. Argumentum, H. n., 2011. (1 hivatkozás: 117. o. J:27.)

- Bröker, Jan: *Horthy is a nobody: trials of lese-regent in Hungary 1920–1944*. CEU, Budapest, 2011. (3 hivatkozás: 4. o. J:11.; 17. o. J:51.; 55. o. J:245.)
- Vér Eszter Virág: Újraértelmezett szerepvállalások, avagy Erzsébet királyné alak-változásai 1866-ban. In: *Aetas*, 2012/1. sz. (27.) 83–104. (1 hivatkozás: 83. o. J: 1.)
- Tóth Gábor: Antall József és Orbán Viktor utolsó találkozója. A tudás átadásának modern hiedelemmondája. In: *Replika*, 2012/3. sz. (22.) 39–52. (1 hivatkozás: 41. o.)
- Bencsik Péter: Az autoriter kormányzó és a demokratikus filozófus-elnök. Horthy Miklós és Tomáš Garrigue Masaryk államfői szerepéről. In: Kovács Attila – Romsics Ignác (szerk.): *Sipos '65. Tanulmányok Sipos József 65. születésnapjára*. JATE Press, Szeged, 2013. 7–29. (1 hivatkozás: 9. o. J:11.)

3. Horthy Miklós „országglásának” tizedik évfordulója. In: *Első Század. Tudományos folyóirat*. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Hallgatói Önkormányzatának Kiadványa. OTDK különszám 2009. 187–213.

Független idézettség (1):

- Bröker, Jan: *Horthy is a nobody: trials of lese-regent in Hungary 1920–1944*. CEU, Budapest, 2011. (2 hivatkozás: 4. o. J:11.; 17. o. J:52.)

4. Vezérkultusz és nyilvánosság. Horthy Miklós „országglásának” húszéves jubileuma (1939–1940). In: *Médiakutató*, 2010/2. sz. (XI.) 101–122.

Független idézettség (3):

- Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Argumentum, H. n., 2011. (1 hivatkozás: 117. o. J:27.)
- Bröker, Jan: *Horthy is a nobody: trials of lese-regent in Hungary 1920–1944*. CEU, Budapest, 2011. (4 hivatkozás: 4. o. J:11.; 17. o. J:52.; 49. o. J:212.; 58. o. J:262.)

- Kunt Gergely: *A kultuszteremtés társadalomtörténete. Szocializáció, előítélet, politikai propaganda kamasznaplók tükrében (1938–1956)*. Doktori (Ph.D) értekezés. ELTE, Bölcsészettudományi Kar, 2013. (1 hivatkozás: 22. o. J:73.)

5. Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja. In: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János (szerk.): *„...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”*. *Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Líceum, Eger, 2011. 451–463.

6. A Horthy-kultusz és a radikális jobboldal. (1919–1924). In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra*. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 112–126.

Független idézettség (1):

- Paksa Rudolf: Vezér és próféta – Szálasi-kultusz a hungarista mozgalomban.

In: *Kommentár*, 2012/5. sz. 73–83. (1 hivatkozás: 73. o. J:1.)

7. Az „országépítő” kormányzó képének megjelenése az 1920-as évek második felében. In: *Kommentár*, 2011/3. sz. 32–44.

8. Kultusz és ellenkultusz. In: *Mozgó Világ*, 2012/8–9. sz. (38.) 19–26.

9. Horthy Miklós, az „országgyarapító”. In: *Kommentár*, 2012/4. sz. 71–80.

10. A Horthy-kultusz vallásos jellegéről. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Líceum, Eger, 2012. 27–40.

11. Egy államfői utazás kultikus értelmezése. Horthy Miklós római és bécsi útja 1936. november végén. In: *Korunk*, 2012/11. sz. (XXIII.) 82–87.

12. Tizenöt éve a nemzet élén: 1934. november 16. Horthy Miklós vezérkultusza Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Doktorandusz hallgatók 1. konferenciája*. Líceum, Eger, 2013. 19–33.

13. A vezér két teste: a test szerepe Horthy Miklós vezérkultuszában. In: *BUKSZ*, 2014/1. sz. (26.) 45–49.

14. A sajtó szerepe a Horthy-kultusz építésében: A politikai hatalom elvárásai a magyar állampolgárokkal szemben. In: Paál Vince (szerk.): *A sajtó kultúraközvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok*. Budapest, MTA BTK, 2014. 99–111.

Cikkek

15. Az új Árpád honfoglalása. Horthy-naptár a magyar nemzet újjászületésének emlékére. In: *Rubicon*, 2007/10. sz. (XVIII.) 20–21.

Független idézettség (1):

- Horváth Gábor: „De minden év egyik napján... mindég zárva lesz”. Megjegyzések a Szegedi Trianoni Kapu szimbolikájához. In: *Deliberationes*, 2011/2. sz. (IV.) 100–140. (1 hivatkozás: 104. o. J:9.)

16. A Horthy-kultusz. In: *Rubicon*, 2009/1–2. sz. (XX.) 36–42.

Független idézettség (2):

- Bödök Gergely: A magyarországi fehérterror (Az atrocitások eltérő olvasatai 1919–1920-ban) In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra*. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Program, Budapest, 2011. 97–111. (1 hivatkozás: 98. o. J:1.)
- Körner-Lakatos, Erich: *Horthy Miklós. Bruchstücke und Ergänzungen*. Edition Octopus, Münster, 2011. (1 hivatkozás: 451. o.)

17. A vezérkövetés kultusza. Horthy Miklós születésnapjai, 1919–1944. In: *Múlt-kor*, 2011/4. sz. (tél) 38–45.

18. Kultuszharc. In: *Vasárnapi Hírek*, 2012/20. sz. 2012. május 20. (29.) 6–7.

19. Vezérkultusz mint háborús propaganda. A Horthy-imázs a német megszállók szolgálatában. In: *Múlt-kor*, 2012/4. sz. (tél) 34–39.